

BİRLİKTE YAŞAMA YOLLARI: LİBERALİZM VE ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK*

Celalettin Yanık**

Özet

Çokkültürlülük kavramını, farklı kültürel unsurların modern yaşam içerisindeki kimliksel, etnik ve dilsel hak talepleri olarak kısaca ifade edilebiliriz. Çok kültürlü toplum ise farklı kültürler, inançlara ve geleneklere sahiptir. Çokkültürlülük anlayışı Batı'daki tarihsel gelişme çizgisi içerisinde farklı düşünsel ve siyasal konulardan ele alınmıştır. Bu konulara bağlı olarak çokkültürlülük Amerika, Kanada ve Avustralya'da "tanınma politikaları" çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu anlamda, bu çalışma, 1970'lerden günümüze Batı'daki çokkültürlülük anlayışının liberal düşünce bağlamında ele alınışı üzerine odaklanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Birlikte Yaşamak, Liberalizm, Çokkültürcülük, Ulus-Devlet, Küreselleşme, Farklılık

---

* Bu makale daha önce 14-16 Ekim 2010 tarihinde düzenlenen Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi "Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik" adlı kongrede "Liberal Çokkültürlülük Açısından Birlikte Yaşamak" başlığında sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında basılmıştır. Ancak burada makalenin başlığı değiştirilerek bu bildiri yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiştir. Bu gözden geçirmede gerekli düzeltmelerin gerçekleştirilebilmesi için göstermiş oldukları ilgiden ve yapıcı eleştirilerden dolayı, makaleyi inceleyen değerli hakemlere teşekkürü bir borç bilirim.

** Öğr. Gör. Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, celalettinyanik@hotmail.com

Giriş

Sosyolojik bir gerçeklik olarak ifade edebileceğimiz toplumun anakronik bir yapıya sahip olmaması ya da doğası gereği değişebilir olması, kavramları günün şartlarına göre yeniden ele almayı gerekli kılmaktadır. Ancak bir kavramı yeni toplumsal koşullar bağlamında analize tabi tutmak, kavramın muhtevasında herhangi bir değişimi yaratmamaktadır. Liberalizm de bir düşünce sistemi, politik bir tavır ve bir kavram olarak belirli bir dönemin toplumsal ve siyasi yaşantısını açıklamanın ve anlamamanın yolu olarak sunulmuştur.

Liberal düşüncedeki bireyin önemi, evrensel anlamdaki özgürlüğü ve özerkliği yerini, günümüzün cemaate dayalı özgürlük/farklılık taleplerine bırakması sonuçta, klasik liberal düşüncenin sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle azınlık hakları sorununun II. Dünya Savaşı sonrasında evrensel insan hakları anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik uygulamaların geçerliliğini yitirmesi, liberalizmin sorgulanması açısından önemli bir vetireyi teşkil etmektedir.

Azınlık hakları, büyük toplum içerisindeki mevcut etnilerin ve azınlıkların kültürel, dilsel, dinsel kimliklerine ilişkin farklılık talepleri bugün çokkültürcülük olarak adlandırılan bir politik durum ile bağlantılıdır. Bir politika olarak çokkültürcülük, bu türden taleplerin meşruluğunun tartışılabilmesi için önemlidir. Aynı zamanda çokkültürcülük, liberal düşüncenin sunduğu özgürlük, hak vb. formülasyonlarından yararlandığı için çokkültürcülük ile liberalizmi birbirlerinden yalıtılmış bir halde sosyolojik anlamda değerlendirmek büyük bir hataya düşmek anlamına gelmektedir.

Liberal temele dayalı çokkültürcülük liberalizmin klasik formülasyonlarını yeniden ele alarak, farklılıklara rağmen bir arada yaşamanın olası yollarını sunmaya çalışmaktadır. Ancak bu sunuş içerisinde çokkültürcülüğün ortaya çıkışının toplumsal ve düşünsel arka planı üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü çokkültürcülük, özellikle bir politika olarak çokkültürcülük azınlıkların, etnilerin farklılıklarının nasıl ele alınabileceği noktasında bir politika sunabilmektedir. Çokkültürcülüğün farklılık söylemini değerlendirmesi noktasında cemaate/gruba dayalı bileşenleri ön planda tutmaktadır. Bu anlamda, bu makalede öncelikli olarak liberal çokkültürlülük düşüncesi ele alınacak, sonrasında ise çokkültürcülüğün kavramsal olarak ele alınabilmesinin toplumsal, politik ve düşünsel arka planı üzerinde durulacaktır. En son kısımda liberalizm,

çokkültürcülük ve etnik, göçmen ve ulusal azınlıkların talepleri bir arada değerlendirilerek bir takım önerilerde bulunulacaktır.

Liberal Düşüncenin Tarihsel Arka Planı ve Günümüzde Yeniden Ele Alınışı

Liberalizm Düşüncesi

Geç on sekizinci yüzyıla kadar klasik liberalizm insanın doğal durumu tezini savunmuştur (Hoffman, 2006: 337). Bu teze göre insan, doğası gereği eşittir ve toplumsal bir sözleşme ile yaşantısını devam ettirendir. İnsanın doğa durumunda eşit olduğu düşüncesi, eşitliğin toplumsal yaşantı içerisinde konumlanmasından daha çok bir “öz”e yöneliktir. Bu bağlamda teoride tüm bireyler, eşit ve serbesttir. Teorik anlamı içerisinde bireylerin eşit ve özgür olması, liberal düşünürlerin baskıcı hiyerarşilerin doğada olamayacağı varsayımı ortaya koymasını sağlayabilmiştir. Örneğin Hobbes’a göre insanlar/bireyler doğası gereği kendi kendilerini yönetebilecek kapasiteye sahiptirler (Hoffman, 2006: 337). Bireyler kuşkusuz üzerlerinden alınamayacak haklara ve özgürlüklere sahiptir. Bu hak ve özgürlükleri hiçbir irade ya da güç bireylerden zorla ya da baskı yoluyla alamaz.

Liberal düşüncenin bir diğer önemli düşünürü Locke, insanların sahip olduğu özgürlüklerin kurumsal anlamda korunağı olarak devleti görmektedir (Hoffman, 2006: 337). Ancak bu noktada devletin sadece koruyucu özelliklerine atıfta bulunarak, devletin görevini sınırlandırma yoluna gitmektedir. Locke’un bu ifadesi de göstermektedir ki, klasik liberal düşünürler devleti yapay ve gerekli bir unsur olarak sunmaktadırlar. Zira ilk dönem liberal düşünürlere göre insan doğası, devletsiz ayakta kalmaz. Sosyal bir uzlaşım sonucunda oluşan birey açıklaması ile Rousseau, bireylerin doğal ve vazgeçilmez bir özgürlüğe sahip olduğunu vurgulamaktadır (Hoffman, 2006: 337). Aynı zamanda Rousseau, genelin istenci tarafından yönetilen bir devletin, insanları/bireyleri özgür kılacağına ilişkin geniş yetkileri olacağı vurgusunda bulunur. Bu vurgusuna rağmen liberal bir düşünür olarak da ifade edilmektedir.

On sekizinci yüzyılın sonuna doğru liberal düşünürler doğa durumu nosyonunu terk etme eğilimi gösterirler. Doğa durumu nosyonunu terk etmelerinde bireyin toplum içerisinde ve bu bağlamda bir sözleşme ile kendi konumunu sağlıyor olması vurgusu yer almaktadır (Hoffman, 2006: 337). Ancak bu durumda, toplum bireyler açısından insanın toplumsal

durumu hakkında liberaller konuştuğunda dahi içsel bir unsur olarak kalmaktadır.

Klasik dönem liberalleri, bireyi toplumdan ve toplumsal ilişkiler ağından ayrı/yalıtılmış bir şekilde ele almışlardır. Bu durumla bağlantılı olarak yine ilk dönem liberaller köleciliği, elitizmi, ataerkilliği, kolonyalizmi ve orta sınıfların siyasal iktidarını savunmuşlardır. Klasik dönem liberallerin savunduğu bu türden olguların ancak üstesinden yirminci yüzyıl içerisinde gelinmiştir (Hoffman, 2006: 338). Yirminci yüzyıl liberal düşünürleri ise demokratik kuralların bireysel hak ve özgürlükleri üzerinde temel parametre olması yönünde görüş bildirmişlerdir.

Bir düşünce anlamında ve tarihsel gelişme çizgisi bağlamında liberalizm, genellikle, kurumların ve alışıldık yaşama şekillerinin bireyi sınırlandırıcı tavrına karşı, bireyin özgür kılınması adına bir savaşım anlamına gelmektedir. Bu bağlamda liberalizm taraftarları açısından bu düşünce ya da politika özgürleştirici yönelim olarak savunulmaktadır (Boguslaw, 2000: 1597). Bir başka ifadeyle liberalizm, bireylerin haklarını grup haklarından üstün tutarak, yönetimin (burada devletin) bireylerin sahip olduğu hakları ve özgürlükleri güvence altına alan bir işlevi üstelendiğini varsaymaktadır (Kloby, 2008: 145).

Bir kavram olarak liberal demokrasi ise hem bir siyasi kurumlar (seçim, hükümetin değişimi, çoğunluğun kararları gibi) manzumesini, hem de kurallar (sivil özgürlükler, kanun önünde eşitlik, vb.) setini içermektedir. Bu bağlamda kavram, genel geçer bir fonksiyondan daha çok normatif bir işlevi yerine getirmektedir (Thakur, 1982: 334). Liberal demokraside demokrasi kavramı, açık toplumun olduğu yerde var olacaktır. Bu açık toplum düşüncesi içerisinde yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişki belirli bir kurala göre işlemektedir. Bu işlev devletin yurttaşlarına karşı sergilediği hizmetlerdir; yurttaş olmayanlara karşı devletin sergileyebileceği hizmetler değil. Hükümetler, idaresi altında bulundurduğu insanlar için vardır; bunun tam tersi değil (Giovanni Sartori'den akt. Thakur, 1982: 334). Bu anlamda liberal kutup, bireyselliği içermektedir ve aynı zamanda özgürlüklere yönelik bir çağrıdır. Demokratik kutup ise kolektivist ve eşitliklere yöneliktir. Bu bağlamda Batı'daki toplumlarda demokratik üyelik liberal toplum sonrasında meydana geldiği gibi liberal devlet de bu sayede kurulabilmektedir (Thakur, 1982: 335).

Liberalizmin Yeniden Ele Alınışı

Çokkültürcülük bağlamında liberalizmin ele alınışında Will Kymlicka önemli bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çokkültürcülük ve liberalizm arasındaki ilişkinin birey ve cemaat özelinde gerçekleşen tartışma eksenine sunduğu açılımlar, liberal çokkültürlülüğü anlamak açısından önemlidir.

Kymlicka, çokkültürcülük ile ilgili teorik temellendirmelerini liberal perspektifte sunar. Ancak, liberalizmin tarihsel anlamda sunmuş olduğu bireysellik-evrensellik ikilemi, onun için, konunun ayrıntılı değerlendirilmesinde odak noktasını teşkil eder. Çünkü liberalizm, Dinler Savaşı'na tek alternatifin hoşgörü olduğunu kabul etme temelinde yükselmiştir. Birbiri ardına patlak veren savaşların ardından hem Protestanlar hem de Katolikler, devletin tek bir inanca ortak bir bağlılık varsaymaması ya da dayatmaması gerektiğini ve siyasal rejimin tek istikrarlı zeminin devletle kiliseyi ayırmak olduğunu kabul etmiştir. Siyasal rejimin ortaya koyduğu bu tavır başka bir açıdan liberalizme bu ilkeyi dinler âleminin dışına çıkarıp, hayatın anlam ve amacınca ilişkin çelişen inançlar taşıyan yurttaşların dindışı sosyal hayat alanlarına doğru genişletmesine imkân tanımıştır. Liberal bir devlet bu çelişkileri çözmekten çok, yurttaşların kendi ayrı iyi hayat kavrayışlarına göre yaşayabilecekleri “tarafsız” bir çerçeve sağlar. Bu görüşe göre liberalizm, modern toplumların kaçınılmaz çoğulculuğu ve çeşitliliğine verilebilecek tek insani cevaptır (Kymlicka, 1998: 13). Liberal düşüncenin ana eksenini oluşturan bu düşünce, uygulama düzeyinde tüm yurttaşların bireysel özellikleri ve özerkliklerini ön planda tutmaktadır. Yine bireyler, evrensel insan hakları perspektifinde değerlendirilen özgürlükleri ve eşitlikleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bugünün liberallerinin birçoğuna göre, azınlık hakları doğaları gereği bireysel özerkliğe bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü azınlık haklarının amacı, cemaatçi gelenekleri özerk bireysel tercihlerin aşındırıcı etkisinden korumaktır (Kymlicka, 1998: 15). Fakat azınlık haklarının cemaatçi kökeninin bireysel hakları ve özgürlükleri gerçekten sınırlandırdığı olgusal bir gerçeklik midir? Kymlicka'nın bu soruya verdiği cevap, bazı azınlık haklarının, bireysel özerkliğin etkili uygulanması ve gelişmesinin vazgeçilmez bir önkoşulu olması yönündedir.

Azınlık hakları, bireysel özerkliğin uygulanması ve gelişmesi için nasıl vazgeçilmez bir hâl alabilir? Kymlicka'nın buradaki vurgusu aslında, çokkültürcü taleplerin bireysel olmaktan daha çok grupsal temelli olması

üzerinedir. Çokkültürcülük, bireysel bir hak ve özgürlük arayışından daha çok azınlık, etnik ve topluluksal bir talebin söz konusu olduğu siyasal bir gerçeklik üzerine vurgudur. Bu bağlamda çokkültürcülüğün ele alınışı, liberalizmin ortaya koyduğu bireysel özgürlük, eşitlik ve özerklik nosyonlarının anlaşılabilmesi açısından anahtar bir role bürünmektedir.

Bir Politika Olarak Çokkültürcülük ve Farklılıkları Ele Alışı

Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük Kavramları Arasındaki Fark

Tarihsel kaynakları ve özellikleri ne olursa olsun bugünün toplumları çok-kültürlü bir yapıya sahiptir. Homojen bir toplumun varoluşu günümüz dünyasında neredeyse imkânsızdır. Bunun nedeni ise, küreselleşen bir dünyada iletişim kanallarının artması, ekonominin yerel özelliklerinin en aza inmesi ve tüm bunların sonucunda farklı etnisitelerin ve toplulukların birbirlerinden kopuk olmayan bir tarzda yaşamlarını sürdürmesidir.

Ekonominin ve teknolojinin tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir hızla diğer ulusları etkilemesi ile birlikte yaşanan değişim, ekonomik anlamda az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru göçü doğurmuş, bu nedenle de farklı etnisitelerin ve toplulukların karşılaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise, çok-kültürlü, çok-etnili ve çok-dinli bir yapı bu tür toplumların karşılaştığı problemler arasına girebilmiştir. Bu doğrultuda Parekh, çokkültürlü toplum ve bu olguya yaklaşımlar konusunda şunları söylemektedir: Çokkültürlü toplum (multicultural society) bünyesinde iki veya daha fazla kültürel topluluğu barındıran bir toplumdur. Çokkültürlü toplum, her biri farklı biçimler göstermekle birlikte kültürel çeşitliliğe iki şekilde tepki verebilir. Ya kültürel çeşitliliği olumlu karşılar, onu anlamak için merkeze koyar ve onun kendi varlığını sürdürmek üzere öne sürdüğü kültürel taleplere saygı duyar, ya da bu toplulukları çoğunluk kültürü içinde eriterek asimile edebilir. Birinci durumda, yönelim ve etik olarak çokkültürcü, ikinci durumda ise mono-kültürcü olursunuz. Her iki durumda da çokkültürlü bir toplumda yaşıyorsunuz ama bunlardan sadece biri çokkültürcüdür.

Çokkültürlü toplum terimi bir olgu olarak kültürel çeşitliliğe işaret eder, çokkültürcü terimi bu olguya yönelik normatif bir tepkiyi dile getirir (Parekh,2002'den akt. Canatan, 2009: 82). Beklentilerin tersine sonu "ism" takısıyla biten bir kavram olarak çokkültürcülük¹ özellikle İngilizcede çok genel ve tanımlayıcı bir anlamda kullanılmaktadır. Bu durumda çokkültürcülük, bir tek devlet bağlamında yaşayan farklı kültürlerin ya da

kültürel grupların varlığına işaret eder. Başka ülkelerde bu terim, etnik ve kültürel farklılıkları dile getirmek üzere kullanılır. Bu anlamda çokkültürcülük, geçmişten farklı yeni bir durumu tasvir etmektedir (Canatan, 2009: 82). Çokkültürcülük, Milena Doytcheva'nın vurgusuyla, siyasal bir proje (2009: 17-18)²; ve yine çokkültürlü toplumu ve farklılıkları olumlu ve istenilir gören ideolojik ve normatif tavidir (Canatan, 2009: 82).

Çokkültürlü ve çokkültürcülük sıfat olarak ilk kez 1941 yılında İngilizcede eski milliyetçiliklerin bir anlam ifade etmediği, önyargısız ve bağısız bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu nitelemek için kullanıldı. Kavram, isim olarak, 1970'li yılların başlarında Avustralya ve Kanada'da bu toplumların bir özelliği olan kültürel çeşitliliği teşvik eden devlet politikaları için kullanıldı (Doytcheva, 2009: 15).

Çokkültürcülük siyasal bir proje olarak ilk defa 1970'li yıllarda Kanada'da ulusal azınlıkların ve göçmenlerin kültürel, etnik, toplumsal ve siyasal taleplerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Çokkültürcülük düşüncesi 1970'li yılların başında göç alan iki ülke, Avustralya ve Kanada hükümetlerinin yerli halkların ve göçmenlerin kültürel farklılıklarını teşvik etmeye yönelik çokkültürcülük politikaları olarak adlandırdıkları politikaları benimsemesiyle doğmuştur. Daha sonraki on yılda İngilizce konuşulan demokratik ülkelere (Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Yeni Zelanda), daha sonra da Avrupa ve Latin Amerika'ya yayılmıştır (Doytcheva, 2009: 12).

Çokkültürcülük kavramının gerek sözlüklerdeki kullanımı gerekse de bir politika olarak uygulanmasının arka planında, ulus-devletlerin oluşumu bağlamında siyasal sorun haline gelen ulusal azınlıklar ile uluslararası göç ve bu göçün yarattığı kültürel, dilsel, dinsel ve etnik talepler yer almaktadır. Fakat bir politika olarak çokkültürcülüğün sosyal bilimler alanında tartışılıyor olmasında bugünün dünyasının yaşamakta olduğu küreselleşme süreci, ulus-devletin "evrensel yurttaşlık" anlayışının yarattığı problemler, etnik soykırımlar, milliyetçi hareketlerin yükselişi, kimlikli talepler, postmodernizmin "kültürel farklılık" vurgusu, radikal demokrasi anlayışı yer almaktadır. Bu örneklerden yol çıkararak, öncelikli olarak uluslararası göç olgusu üzerinde durmak gerekmektedir. Önceliğin uluslararası göçe verilmesindeki neden, politik bir anlayışın, özellikle Kanada ve Avustralya'da göçmenlerin büyük toplum ile adaptasyonu üzerinden gerçekleşiyor olmasındandır. Fakat ülkeler özelinde çokkültürcülük uygulamaları farklılıklar sergilemektedir. Örneğin Kıta Avrupası'nda göçmen azınlıklar temelinde çokkültürcülük politikası üretilmiştir. Ancak Kıta Avrupası'ndaki ulus-devletlerin sınırları içerisinde ulusal azınlıklar da

yer almaktadır: İspanya'daki Basklılar, Britanya'daki Kuzey İrlandalılar vb. Ancak burada özellikle belirtmek gerekir ki, adı geçen ulusal azınlıkların kültürel, dilsel ve dinsel talepleri ile göçmen azınlıklar arasında, birinci sırada yer alanların özyönetim taleplerinde bulunmaları bağlamında belirgin bir fark bulunmaktadır.

Göçmenler, yani 1940'lı yıllardan sonra ortaya çıkan bir seri göçün ürünü olan bu “yeni” azınlıklar, farklı Avrupa ülkelerinde değişik biçimlerde tanımlanmışlardır. Bu bağlamda göçmenlerin kökenine vurgu yapıldığı takdirde, o zaman “yabancılar” veya “göçmenler” denilmesinde bir sakınca görülmez, ancak bu gruplar toplumun bir parçası sayılmak istediğinde bu kavramlar işlevsiz ve hatta sakıncalı bir hale gelmekte, “yeni azınlıklar”, “etnik ve kültürel gruplar” veya “ülkedaşlar” gibi kavramları kullanmak uygun bir hâl almaktadır (Canatan, 2009: 81).³ Fakat yaşanan bu göç dalgaları sonuçta, göç edenlerin anavatanları ile iletişim kanallarını yok etmemiştir. Zira, yüzyıl başındaki göç olgusunun değişimi ile “anavatanla ilişkinin kopması daha az suçlanır oldu, hiçbir zaman kesin bir kopuş olmadı, etnik kimlikler canlılıklarını korudular, yabancı nüfus toplulukları kendilerine özgü mirastan kurtulmaya düne göre daha az eğilimli. Göç alan ülkelerde kültürel farklılık meselesi kamu sahnesinin en önlerine itiliyor” (Doytcheva, 2009: 11).

Farklılık Ölümcül mü Çeşitlilik mi?

Farklılık vurgusu ile at başı giden kimlik iddiaları ve kültürel özgüllüklerin savunulması bugün ortak taleplerin ifadesinin önemli bir vektörüdür. Bu anlamda bireyler, kültürel ve sosyal açıdan farklı kimliklere sahiptir. Bu kimlikler bir noktada “ölümcül” (Maalouf, 2000) olabileceği gibi, toplumsal yaşantı içerisinde farklı kültürel talep anlamında çeşitliliğe olanak tanıyabilecektir. Ancak bu türden taleplerin sonucu etnik bir kıyım ya da temizlik mi olmalı yoksa demokratik parametreler içerisinde bu türden talepleri değerlendirmek mi gerekmektedir? Elbetteki bu soruya verilebilecek en önemli cevap ikincisi yönünde olacaktır. Bu demokratik parametreden en önemlisi liberal düşüncenin klasik yapısının yerine liberalizmin yeni bir söylemini gerçekleştirmekle ve aynı zamanda farklılıkları bir kazanım olarak görmekle olacaktır. Zira, farklılık bir baskı olmaktan çıkıp, eylem ve çözüm gerektiren bir şey olarak yorumlandığında, farklı yaşam pratiklerinin barış içinde birlikte yaşamaları, düşman güçlerin geçici bir dengesi olmaktan başka bir anlamda mümkün hale geliyor. Bir yandan birlikte yaşama ilkesi, evrenselleştirme ilkesinin yerini alabilirken

öte yandan hoşgörü önermesi ihtida ve tabiiyet önermelerinin yerine geçebilir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik modernliğin sloganıydı. Özgürlük, farklılık ve hoşgörü ise postmodernliğin ateşkes formülüdür (Bauman, 2003: 131).

Ancak liberalizmin bu yeni söylemsel yapısını analiz etmeden önce, hem etnik hem de dinsel taleplerin kültürel yapı içerisinde değerlendirilmesinden başlamanın konuyu daha anlaşılır kılacağı düşüncesindeyim. Bu anlamda, kültür kavramını, sosyal bilimlerin bu anahtar kavramını, bugün tartışılan çokkültürcülükteki kültürü nitelemenin de bir ön koşulu olması açısından değerlendirilmelidir. Bir bakıma kültür kavramı, kavramın sosyal temeli ile içerik ilişkisinin bulunması nedeniyle, çokkültürcülük gibi bir kavramın da sosyal sac ayağına vurguyu beraberinde getirebilmektedir. Bu sayede, hem kültürün toplumsal kökenine vurgu yapılabilir hem de çokkültürcülük gibi mevcut bir kavramı da kritize etme ya da açıklama fırsatı bulunabilir. Ayrıca yine, liberalizm ile çokkültürcülük arasındaki ilişki düzeyinin ele alınmasına olanak tanınabilir.

Kültür: Çokkültürcülüğün Anahtar Kavramı

Kültür kavramı sosyoloji kitaplarının birçoğunda ekin ekmek anlamına gelmektedir. Buradaki ekin metaforu antropolojik açıdan önemlidir. Çünkü antropolojik anlamda kültür doğadan ayrı bir şey olarak tanımlanmaktadır. Bu türden bir tanım içerisinde kültürel olanın doğadan başka bir şey olması, sonuç itibarıyla, doğal olanın düzenlenmesine, onun, ekini eken kişi/fail tarafından mümbit hale getirilmesine kaynaklık edecektir. Ekini ekecek kişinin/failin toprak üzerinde yer alan yaban otlarını da ıslah etmesi edimi, bir başka açıdan, doğal olanın düzenlenmesine, doğaya hâkimiyete, bu bağlamda insan tarafından tahakküme neden olacaktır. Bu durumun bir anlamda iktidar retoriğini kapsamı, son analizde, ilkel topluluklar üzerinde bir hâkimiyeti de içerecektir. Bu hâkimiyet veya tahakküm şu şekilde örneklendirilebilir: “Kuzey Amerika’daki köleliği haklı çıkarmaya hizmet eden ırkçı ideolojiye göre, siyahlar beyazlara göre doğaya daha yakındırlar ve bu yüzden de ağır, fiziksel çalışmaya daha uygundur; ancak aynı zamanda ‘çocuk gibidirler’, sorumluluk ve özgürlüğü üstlenmezler. Bu anlamda, bir kültür-doğa dikatomisindeki sosyal eşitsizliğin çerçevesi, iktidar farklılıklarını meşrulaştırmanın ciddi bir aracı” olmaktadır (Eriksen, 2009: 189).

İktidar farklılıklarında yöneten/tahakkümde bulunan taraf Batı’ydı. Ekin, mümbit bir arazide ekilebilir olmalıydı. Bu mümbit arazide yer alacak

ayrıkısı otlar ise vahşi ve yabanıl olacağından temizlenmesi/ortadan kaldırılması gereken konumundaydı. Batı, sömürge döneminde bu metaforu iyi bir şekilde kodlayarak, ele geçirmeye çalıştığı topluluklardaki vahşi ve barbar olan tarafı yok etme işlemi ile hem siyasal hem de ekonomik sömürge imparatorlukları kurabilme açısından rahat eylem alanı bulabilmiştir. Sömürge sonrası dönemde yabanıl ya da vahşi retoriği terk edilmiştir. Bütün insan toplumlarının heterojen ve tarihsel olduğu kabul edilmiştir. Bu dönem zarfında “kabile ya da ilkel gibi kavramlar bile sömürgeci tarihe ait sayılıyordu. Böylelikle sosyologlar ve antropologlar-yalıtılmış, ilkel, Batılı olmayan, nesnel bakımdan tanımlanan-‘kabile’ teriminin yerine-yalıtılmamış, çağdaş, evrensel, ötekilerle ilişkileri bakımından öznel olarak tanımlanmış-‘etnisite’yi koydular” (Dominique, 2005: 164). Bu bağlamda, Batının yaşadığı sömürgecilik dönemi tarihsel deneyimi Batılı düşünürleri farklılık üzerinde tekrardan düşünmeye itmiştir. Özellikle insanları kabileye, cemaate ve ırksal özelliklere dayalı ayrılıklara itici siyasal söylemlerin eşitsizlik söylemini yaratması, bireyleri vatandaşlık bağlamında değerlendirilmesine kapı aralamıştır. Bu anlamda insanlara dil, din, renk ve cinsiyete göre farklı ve ayrımcı yaklaşan bir siyasal uygulamanın ızdırap verici tarihine karşı eşitlikçi itirazın, çağın yükselen ruhu olarak bu meydan okumasının gücü inkar edilemez.

Ulus-Devlet ve Ulus-Devletteki Azınlıkların Durumu

Liberalizmin ana ekseninde değerlendirilen bireysel hak ve özgürlükler açılımı, ulusal azınlıkların değerlendirilmesi noktasında önemlidir. Çünkü, özellikle bir politika olarak çokkültürcülüğün tartıştığı ve bir anlamda kamusal alanda görünür kılmaya çalıştığı farklılıkların ulusal azınlıkların durumu liberal düşüncenin evrensel bireysel özgürlük ve eşitlik nosyonunun da tartışılabilme olanağını sunmaktadır. Bu bağlamda Fransız Devrimi’yle ilan edilen yeni siyasal konsept, geleneksel toplumun soya, ırka ve cinsiyete dayalı tabakalaşmasına karşı vatandaşlık kavramını öne sürerek insanlık onuru adına ileri bir adım kaydetmiştir. Bu adımın atıldığı toplumsal yapının kendisine büyük bir haklılık kazandırdığına da kuşku yoktur (Aktay, 2003: 61). Soy, ırk ve cinsiyete dayalı olmayan böyle bir yapılanma sonuçta modern dönemin siyasal başarısı olarak nitelendirilebilecek ulus-devlet olgusuna kaynaklık etmiştir. Touraine’nin ifadesiyle ulus-devletin en önemli nosyonu olan ulus özel, yerel, budunsal ve dinsel aitliklerin çöktüğü ve yönetim kuralları, iletişim dizgeleri ve eğitim programları biçiminde ortaya çıkan bir ussallığın galip geldiği

modern, karmaşık ve değişken toplumun siyasi biçimi olarak belirlemiştir (Touraine, 2000: 215-216). Bu karmaşık ve değişken yapı kısmen demokratik bir model ile siyasal bir birliği sağlamıştır. Ancak bunları bütünlüncesine, ilerleme ve yasa adına herkese aynı kuralları ve yaşama biçimlerini dayattı çoğunlukla. Eski, aykırı ya da azınlığa ait olarak nitelenen ne varsa yasakladı, engelledi ve küçümsedi ulus-devlet yapısı (Touraine, 2000: 216).

Etnik, kültürel ve dilsel farklılıkları bir potada eriterek ortak bir tarih, dil ve kültüre dayalı bir ulus yaratmak anlamındaki ulus-devlet projesi (Canatan, 2009: 80), bir toprak bütünlüğü üzerinde her ulusun kendi dilsel, dinsel ve kültürel özelliklerini sergileyebilmesi, tekçi bir eğitim anlayışını sürdürmesi ve ulus-devlet bünyesinde yaygınlaştırması elbette ki ulus-devlet mantığı içerisinde tutarlılıklara sahip bir süreçtir. Ancak bu süreç meşru bir süreç gibi görünür fakat çeşitlilik içeren bir nüfusu zorla türdeşleştirmek ve arılaştırmak, yurttaşlık düşüncesini büyük ölçüde zedeler (Touraine, 2000: 219).

Ulus-devletteki ulusal ve etnik azınlıkların talepleri siyasal düzlemde farklı şekillerde dile getirilebilmektedir. Ancak taleplerin gerçekleştirilebilir olmasına yönelik politikaların engellendiği noktada ırkçı bakış açısının ya da aşırı milliyetçi tavırların yaygınlık kazanabilme olasılığı artabilmektedir. Bu bakış açısının ya da tavırların meşruluk kazandıracağı söylem, yabancıların-özellikle göç kanalıyla ülkeye gelen azınlıkların- ekonomik açıdan ülke insanlarının kıt kaynaklarını engellediği/ele geçirdiğidir. Bu söylemin geliştirebileceği bir diğer tavır, göçmen azınlıklar olarak görülen “yabancı”ların sonuçta göç edilen ülkeden ya atılması/kovulması ya da yok edilmesidir. Bir başka açıdan yabancıların bizi istila ettiğini söyler ırkçı, ama bu yabancılar yoksul ve terkedilmiş bir evi istila eden fareler ya da küf değildir yalnızca; çok güçlü ve her an saldırganlaşabileceği düşünülen toplulukçu bir öbek, kabilesel bir varlık ve dinsel bir kesinlemedir aynı zamanda (Touraine, 2000: 160).

Yabancıya yönelik geliştirilebilecek olası ırkçı söylemin uzanabileceği başka bir nokta ise, asimilasyonun zorunlu bir koşul olarak etnik ve ulusal azınlıklar üzerinde uygulanmasıdır. Zira asimilasyon, toplumun egemen kültüründen farklı olan toplum kesimlerinin veya özel nedenlerle topluma katılanların topluma ayırt edilemez bir şekilde uymalarını; toplumun egemen kültürüyle benzeşmelerini sağlama sürecinin ismi olarak anlam kazanmıştır. Bu süreçte, farklı olan toplumsal bünyede eritilir. Farklı olanda zihinsel ve davranışsal bir dönüşüm gerçekleştirilir ve katıldığı toplumun herhangi bir bireyi haline getirilir. Anlaşıldığı üzere,

“eritme”, “yutma” gibi terimler asimilasyona ilişkin tanımların eksenini teşkil etmektedir. Asimilasyonun bu olumsuz ve tepki çeken niteliği, zamanla farklı model arayışlarını gündeme getirmiş ve biraz daha farklı anlamı içeren *toplumsal bütünleşme* söz konusu arayışların bir sonucu olarak dillendirilmiştir (Vatandaş, 2001: 102-103). Ancak bu açıklamalar özelinde, özellikle kaçınmamız gereken nokta, tüm bu olumsuzlukların tek kaynağı olarak elbette ki ulus-devletin birebir kendisini görmememizdir.

Farklılık Düşüncesi ve Liberal Düşünce

Ulus-Devlet: Birleştirici mi Ayrıştırıcı mı?

Ulus-devlet, modern dünyada demokratik hareketlerin kaynağı olduğu gibi, bireylerin yurttaş statüsünü kazandığı sürece özgür düşüncesini rahatlıkla ifade edebildiği bir ortam yaratması açısından önemli kazanımları sergilemektedir. Ancak uygulama alanlarında ulus-devletin dinsel, kültürel ve dilsel farklılık düzeyinde eksikliklerinin bulunması, önemli bir boyutu teşkil etmektedir. Bu çalışma içerisinde ulus-devleti belirli bir toprak parçası üzerinde meşru güç kullanma yetkisine sahip bir organ ya da aygıt olarak düşünmekten çok sahip olduğu ve aynı zamanda içerdiği farklılıkların toplumsal ve siyasi alanda nasıl eşit düzeyde temsil edebilmesini sağlayabileceği sorunsalına vurguda bulunmaktayız.

Ulus-devletlerin uygulamalarında hükümetlerin gerçekleştirmeye çalıştıkları şey ideal bir ulus yaratımıdır ki, ideal bir homojen yapı yaratmak için hükümetler tarih boyunca kültürel azınlıklara ilişkin çok çeşitli politikalar izlemişlerdir. Belli azınlıklar ya kitlesel sürgün ya da soykırım yoluyla fiziksel olarak ortadan kaldırılmıştır. Başka bazı azınlıklar çoğunluğun dilini, dinini ve adetlerini benimsemeye zorlanarak baskı yoluyla asimile edilmiştir. Diğer bazı örneklerde ise azınlıklar, fiziksel tecrit ve ekonomik ayrımcılığa tabi tutularak ve siyasi haklardan mahrum bırakılarak, yabancı muamelesi görmüştür (Kymlicka, 1998: 27).

Savaş sonrası dönemde azınlık haklarına ilişkin sorunlar insan hakları kavramıyla çözülmeye çalışılmıştır. Bu dönem görülen insan hakları hareketlerinin genel eğilimi ulusal azınlıklar sorununu, etnik grup üyeliğine gönderme yapmaksızın, daha genel bir soruna, bütün insanlara temel kişi hakları sağlama sorununa tabi kılmaktır. Başlıca varsayım, ulusal azınlık üyelerinin özel bir nitelik taşıyan ayrıcalıklı haklara ihtiyaçları olmadığı, bu yetkiye sahip olmadıkları ve olamayacakları doğrudurduydı. İnsan hakları öğretisi, azınlık hakları kavramının yerine üyeleri eşit muamele

gören azınlıkların etnik özgünlüklerini sürdürmek için kendilerine kolaylık sağlanmasını meşru olarak talep edemeyeceklerine dair güçlü bir ima taşıyan bir ikame olarak ileri sürülmüştür (Claude'den akt. Kymlicka, 1998: 28). Evrensel insan hakları içerisinde azınlık haklarının yerleştirilmesi, çokkültürlü bir devlette kapsayıcı bir adalet teorisinin hem grup üyelikleri göz önüne alınmaksızın bireylere tanınmış evrensel haklarını; hem de belli grup farkına dayalı hakları ya da azınlık kültürleri için 'özel statüleri' içermektedir (Kymlicka, 1998: 32). Azınlık hakları savaş sonrası dönemin temel problematiklerinden biridir. Özellikle azınlık haklarına dayalı azınlık milliyetçiliğinin talepleri Batılı devletler için o dönem bir çıkmaz sokaktır. Azınlık milliyetçiliğine dayalı talepler ya görmezden gelinmeye ya da bastırılmaya çalışıldı. Fakat tarihsel tecrübe de gösterdi ki, bu türden bir durum gerçekleşemedi. Bu doğrultuda azınlıklara yönelik baskının ya da onları yok saymanın çokkültürlükçü düşüncedeki yansıması ise şu şekilde gerçekleşti: Çokkültürcülük taraftarları azınlık, etnik vb. gruplamalarının bu türden (ulus-devlet) bir sistem altında kötüleştiğini ifade ederler. Azınlıklar çağdışı, ilkel ve ulusal bütüne bir tehdit anlamında "baskın kültür" tarafından sıklıkla belirlenmiş olan kültürel pratiklerini ve ayırt edici kimliklerini terk etmeye zorlanmaktadır (Nagle, 2009: 134).

Ulus-Devletlerin Sınırlarının Aşınması Anlamında Küreselleşme

Daha sonraki dönemde yaşanan küreselleşme dalgası, dünya üzerindeki farklı toplulukların birbirleri ile olan iletişimini arttırmıştır. Küreselleşme sonucunda daha önceki dönemlerde birbirlerinden yalıtılmış, kendi özerk coğrafyaları ile sınırlı bir evren yerine, karşılıklı etkileşimin yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönem başlamıştır. Bu bağlamda küreselleşme ile ulus-devlet arasındaki ilişkinin bu çalışma içerisinde irdelenmesi konunun daha iyi anlaşılması için bir ön koşul konumunda olduğu gibi, liberalizmin özellikle Kymlicka tarafından ifade edilen liberal perspektifin, cemaatçi yapısının anlaşılabilirliği açısından önemlidir. Çünkü Kymlicka'nın da ifade ettiği üzere, klasik liberal anlayıştaki hakim bireysel özgürlük düşüncesinin çokkültürcülük ile birlikte cemaat eksenli bir yönelim alması, sonuçta liberal paradigmanın kendi içerisinde var olan anlamının sorgulanabilmesine kaynaklık etmektedir. Küreselleşme ile birlikte ulus-devletin sınırlarının zorlanması/aşınması ise çokkültürcülük ve liberalizmin bireyden ziyade topluluk temelli farklılık söylemlerinin kamusal düzlemde ele alınışına yönelik bir değişimi sağlayabilmiştir.

Birçok küreselleşme taraftarına göre uluslar eskiden sahip oldukları ekonomik gücün bir kısmını kaybetmektedir. Başka bir ifadeyle “ulus-devletler küçük sorunlar için büyük, büyük sorunlar içinse küçük” kalmalarının yanı sıra, 20. yüzyılın kurulu dünya sisteminin dayandığı ulus-devlet formu ve bu formun dayanmakta olduğu siyasal örgütlenme küreselleşme süreci ile birlikte aşınmaya başlamıştır (Bauman, 2010: 55). Bauman’a göre bu türden bir siyasal sonucun nedeni dünyanın tek kutuplu bir yapıya-Sovyet Birliği’nin Amerika’nın hegemonik tavırlarına karşı zıt kutbu yansıtması bakımından 1991 yılında tarih sahnesinden silinmesi ile birlikte- büründürülmesinden kaynaklanmaktadır. “Aslında dünya bir bütündü, böylesi bir adlandırmadan kaçan hiçbir şey yoktu içinde ve bu yüzden de her şeyin yeri, dünyanın önemli bir parçasına hükmeden ve geri kalanına da bu hükmünü hissettiren iki güç arasındaki denge açısından açıkça belliydi. Dünyadaki her şeyin bir anlamı vardı ve bu anlam bir yarılmadan, ancak tek merkezden (kıyasıya çekişme içinde birbirlerini bağlayan, sabitleyen ve yapıştıran iki devasa güçten) çıkıyordu. Büyük bölünmenin yoldan çekilmesiyle, (Rusya’nın dağılması) dünya artık bir bütünlük arz etmiyor; dünya şimdi daha çok, kestirilmesi güç yerlerde peyda olan, kimsenin nasıl yakalayacağını gerçekten bilmediği ivmeler kazanan dağınık ve oransız güçlerin bir arenasına benziyor. Hiç kimse artık kontrolü elinde tutamıyor. Daha kötüsü, bu koşullarda, kontrolü elde tutmanın neye benzeyeceği de açık değil. Eskiden olduğu gibi, bütün düzen sağlama girişimleri ve eylemleri yerel ve bir mesele etrafında örgütlenmiş durumda; ancak bir bütün olarak insanlık için sesini yükseltecek ya da sesini yükselttiğinde insanlık tarafından dinlenecek ve itaat edilecek kadar mağrur bir yerellik de yok artık. Herkesin rıza göstereceği, küresel işlerin bütünselliğini kavrayıp açıklayabilmemizi sağlayacak tek bir olgu da kalmadı” (Bauman, 2010: 68-69) Bauman sosyalist özelemlerine dayalı olarak yansıttığı bu cümlelerinde, bir gerçeklik payı bulunmaktadır. Bu gerçeklik, dünyada eskisi gibi birbirini bütünleyecek iki zıt kutbun artık olmamasıdır.

Tek kutuplu bir dünyada yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmelerin gösterdikleri, bizlere kaygı uyandırıcı bir sosyal, ekonomik ve siyasal yaşanmışlıklardır. Ancak buradaki temel vurgumuz olan ulus-devletin meşruiyet sınırlarının aşınmasının tarihsel ve toplumsal koşulları barındırdığı bir gerçekliktir. Bu türden bir sınır aşınmasının teorik temellerini sunmadan önce ulus-devletin tarihsel arka planına kısaca da olsa değinmek gerekmektedir.

Modern ulus-devletin, ortaya çıktığı koşullar içerisinde, üç ana işlevi olmuştur. “Ekonomik kalkınmaya müdahale edebilecek bir devlet bürokrasisi yaratma, töreler ve duygular üzerinde bir denetim gerçekleştirmek; ulusal bir toprak bütünlüğü oluşturmak ya da düşman devletlerin saldırılarına karşı kendini savunmak için savaş yapmak” (Touraine, 2007: 54). Bu üç işlevi yerine getirebilmek için ulus-devletin kendi bölgesi içerisinde bağımsız olması gerekmektedir. Ulus-devletin bağımsızlığı, “fiziksel kuvvetin meşru kullanımına dayalı teritoryal bir tekel kurma sayesinde ekonomik gelişmeyi ileri götürme doktrindir” (Baumann, 2006: 26). Weberyen bir dili kullanan Gerd Baumann, devletin siyasal işlevinin yerine getirilmesinde gücün aslında ekonomik gelişmeyi sağladığı, ekonomik gelişmenin de nihai analizde bağımsız bir yapıyı oluşturacağı temel kurgusunu vurgulamaktadır. Ulus-devlet, bu anlamda, sadece siyasal işlevinin önemi ile değil, ekonomik işlevleri yerine getirme kolaylığını sağlama noktasında da önem kazanmaktadır. Böyle bir yapılanma içerisinde, gücün meşruiyetinin kaynağı olması bağlamında ulus-devlet sadece ekonomik alt unsura kaynaklık etmeyecektir; aynı şekilde kültürün de yaratılmasında etkili olabilecektir.

Ulusal ile küresel arasındaki bağların yoğunlaşmasını simgeleyen küreselleşme süreci, diğer bir deyişle küresel bir toplumun ortaya çıkma süreci hem toplumun bütünleştirici bir sistem olma düşüncesini geçersiz kılarken hem de ulus devlet referansını sorunsallaştırmaktadır (Turner’dan akt. Keyman, 2000: 3).

Küresel bir toplum, toplumun kendisinin bütünleştirici yapısını ortadan kaldırmakla, ulus-devletin sınırlarının ve aynı zamanda kendisinin de sorgulanmasını sağlayabilmiştir. Bununla birlikte modernitenin küresel hegemonyasını da tartışılır hale getirebilmiştir küreselleşme. Küresel siyasal mekanın oluşumu farklı siyasal söylemlerin mücadelesini içeren bir belirsizlik durumu yaratabilmiştir (Keyman, 2000: 27). Bu belirsizlik durumu, bireyleri/toplulukları toplulukçu veya milliyetçi ve hatta dinsel söylemlerin kucağına atabilmiştir. Bir başka ifadeyle, küreselleşmenin özellikle devlet egemenliği söyleminin zemini olan devlet ile toplumun birlikteliği varsayımını kırması ve bir belirsizlik durumunu toplumsal ilişkiler içinde yaygınlaştırması ve sonuçta vatandaşlık, ulusal kimlik, sosyal kimlik gibi belirlilik ölçütlerini yıkması, kültürel kimlik ve buna bağlı milliyetçilik ve laiklik sorunlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır (Keyman, 2000: 34). Bu bağlamda, ulus-devletin sınırlarının aşınmasında etkisi bulunan küreselleşme kültürel gruplara, yerel unsurlara

yapmış olduğu vurgular/atıflar ile bu sınırın aşınmasında belirli bir öneme sahiptir.

Ulus-devletin ortaya çıktığı tarihsel koşullar bağlamında, evrensel yurttaşlık ilkesi ile belirli bir kültüre önem ve öncelik verilmesi, bugün ulus-devletin anlamının ve içeriğinin farklı etnisiteler tarafından sorgulanmasını sağlamıştır. Küreselleşme bir taraftan bireysel kimliklerin siyasallaşmasını sağlarken ve aynı zamanda merkezi kurum ve yapıların etkisini/önemini azaltırken, diğer taraftan da bireyin davranış kalıplarını kültürel duruma göre ayarlamaya çalışarak etnik toplulukları ya da grupları meşrulaştırma yoluna gidebilmiştir (Sarıbay, 1998: 17). Bu ve benzeri sosyal ve siyasal dönüşümler ulus-devlet içerisinde yer alan farklılıkların da meşruluk zeminleri için bir fırsat olabilmektedir. Çünkü ötekinin tanınması, farklı kültürel kodların varlıklarının tanınabilmesi koşuluyla meşruluk kazanabilecektir. O güne dek, “göz ardı edilen, es geçilen, egemen ya da çoğunluğa özgü kimliğin içinde eritmeye çalışılan farklılık”lar (Taylor, 2010: 59), ulus-devletin yaşadığı krizde “tanınmayı” ve “eşitlikler ve farklılıklar” düzleminde saygı duymayı talep edebileceklerdir.

Azınlıklar, Farklılık Talepleri ve Liberal Düşünce

Azınlık haklarına ve farklılık taleplerine yönelik liberal bakış açısı Kymlicka'ya göre şu şekildedir:

- Bazı liberaller gerçek sorunun demokrasi ve hukuk düzenindeki eksiklikler olduğunu ve bu meseleler üzerine çıkan çatışmaların etnik-kültürel çatışmalar biçiminde kendini gösterdiğini savunmuştur. Bu görüşe göre, demokratik haklar ve kurumlar bir kere yerleşir ve tüm yurttaşların kullanımına sunulursa insanlar artık etnik bağılıklar temelinde harekete geçemeyecektir.

- Başka bazı liberaller, azınlık milliyetçiliğinin modernleşme ve ekonomik refahın ödediği bir bedel olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşe göre, gerçek sorun bazı insanların kendilerini modernleşme sürecinde geri kalmış hissetmeleridir ve belli bir ekonomik gelişme düzeyine erişildiği ve bütün yurttaşlar bundan faydalandığı zaman artık insanlar etnik bağılıklar temelinde harekete geçemeyeceklerdir.

- Diğer bazı liberaller ise azınlık milliyetçiliğinin, ‘öteki’ hakkındaki cehaletten kaynaklanan, irrasyonel kişisel önyargılar ve basmakalıp fikirlerin sürdürülmesi anlamına geldiğini savunmuştur. Bu görüşe göre, insanlar demokratik alışkanlıklar olan hoşgörü ve karşılıklı saygıyı bir kere

benimseyip içselleştirdiklerinde, etnik bağlılık temelinde insanları seferber etmenin gereği kalmayacaktır.

- Bazı liberaller de azınlık milliyetçiliğine yabancıların işlerine karışması ya da halinden memnun azınlıkları, durumlarından şikayet etmeye cesaretlendirmek için yalanlar uyduran yabancı ajan provokatörlerin neden olduğunu savunmuştur. Bu görüşe göre, bir kere doğru enformasyon sağlandığında ve yabancı müdahale açığa çıkarıldığında, etnik seferberlik yok olup gidecektir. (Kymlicka, 1998: 21-22) Tüm bunlara rağmen savaş sonrası dönem liberalleri özgül etnik ya da ulusal gruplara kalıcı bir siyasal kimlik ya da anayasal statü verilmesi gerektiği fikrine hep karşı çıkmıştır (Kymlicka, 1998: 30).

Liberaller tarafından yukarıda ifade edilenler bağlamında toplulukçu söylemlerin nasıl üstesinden gelebiliriz? Bireylerin ve toplulukların farklılıklara sahip olmasına ve bunların siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan temsil haklarını yerine getirebilmelerine liberalizm kanalıyla nasıl cevap verebileceğiz? Bu soruya cevap verebilmek için liberalizmin klasik soyut vatandaş ve atomistik birey temelli ve siyaseti sadece çıkar grupları ve partiler yoluyla temsiliyet mekanizmasına indirgeyen düşünceden uzak farklı bir değerlendirmede bulunmak gerekmektedir (Keyman, 2000: 31). Liberal demokratik bir çoğulculuk, farklı kimliklerin farklılıklarının tanınması temelinde görülmesini gerektirmektedir. Farklılıkların tanınması ilkesi, yani “ötekine karşı sorumluluk” olarak adlandırabileceğimiz bu ilke, demokratikleşmenin ön koşulunun ulusal kimlik ve modern kimlik kategorilerince sessizleştirilmiş ve ötekileştirilmiş kimliklerin dile getirdiği farklılığa dayalı kimlik söylemlerine saygı olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda, liberal bir demokrasi “kimlik-fark” ilişkisini tanıyan bir yapıya sahip olmalıdır (Keyman, 2000: 36). Tüm bunların yanı sıra, liberal bir demokratik yapı, farklı kimlikleri tanıma yolunda diyalojik bir tavır da takınmalıdır. Liberal demokratik yapı, aynı zamanda, tek kültürlü ya da homojen bir yapının ön varsayımı değil, farklı kültürel, dinsel, etnik ve azınlıklara dayalı farklılıkların birbirleriyle karşılıklı ilişkileri içerisinde diyalojik bir boyutun ön planda olmasını gerektirmektedir. Bu diyalojik süreçte ise birbirimizi karşılıklı özne boyutunda tanımlamamız gerekir. Bir başka ifadeyle, özne düşüncesiyle çokkültürlü toplum düşüncesi, hatta daha kesin bir deyişle, kültürlerarası iletişim düşüncesi arasında hiçbir kopukluk yoktur; çünkü ancak karşılıklı olarak birbirimizi birer özne olarak kabul ettiğimizde, birlikte ve farklılıklarımızla yaşayabiliriz (Touraine, 2000: 212).

Sonuç

Liberalizm, karşılaşılan yeni durumda, eğer toplulukçu ve milliyetçi söylemlerin dışında toplumların ya da ulusların sahip oldukları farklılıkları-bu farklılıklar dinsel, dilsel ve etnik bağlamları içerisinde farklılık gösterebilmektedir-birer özne konumuna getirilebildiği takdirde anlamlı, anlamlı olabileceği kadar da çözüm odaklı olacaktır. Bu bağlamda, “çokkültürcülüğün, kültürel alanın sınırsızca bölünmesi ya da dünya çapında kültürel bir melting-pot olmadığını; kültürel deneyimlerin çeşitliliğiyle kültür ürünlerinin kitlesel üretimi ve dağıtımını bağdaştırmaya çalışan bir düşünce olduğunu” burada rahatlıkla ifade edebileceğimiz gibi, liberal demokratik bir yapının da bu çokkültürlü ortam içerisinde bireyleri farklılıkları bağlamında birer özne konumuna getirmesi yoluyla önemli çözümler ve kaynaklar üretebilme kapasitesine sahip olacağını da belirtebiliriz.

Ülkemiz açısından bu durum değerlendirildiğinde, tarihsel arka planımızın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İmparatorluk sonrası yeniden yapılanmanın getirdiği bir takım zorluklar birer toplumsal ve siyasi gerçekliktir. Ancak bu gerçekliklerin açtığı fırsatlar ile imparatorluk döneminin kültürel atmosferinin ve çoğulculuğunun yarattığı olumlu yapı, farklılıklara yönelik söylemlerin gerçekleşebilmesi için iyi bir zemin oluşturacaktır. Çünkü, bugün yaşadığımız farklılıklara dayalı söylemlere, bir şekilde, geçmişin kendi yaşamsal evreni içerisinde bir cevap bulunulabilmiştir. Ancak, tarihe aşırı hayranlık derecesinde bağımlı olmaktan çok ve yine tarihsel bir durumu anakronik bir olguya indirgemenin bu farklılıklara saygı durumunu değerlendirmek önemli bir çabayı ve belki de çözüm önerilerini sunabilecektir. Fakat aynı zamanda şu gerçeği de eklemek gerekmektedir: Amerika, Avustralya ya da Kanada örneğinde yaşanan/yaşanmakta olan liberal temellere dayalı çokkültürcülük deneyiminin olgusal bir takım özelliklerini kendi ülkemize adapte etmekten çok, yukarıda ifade edilen tarihsel arka plana bakmak ve aynı zamanda liberal demokratik bir yapıdaki özne konumunun özelliklerini vurgulamak gerekir.

Notlar

¹Çokkültürlü toplum, bir durumdur. Toplumlar çokkültürlü olabilirler. Ancak çokkültürcülük bir tavra, bir vaziyet alışa atıfta bulunmaktadır. Multiculturalism, sonuna gelen ad soneki –ism ile birlikte bir süreci, doktrini, teoriyi, hatta bir ideolojiyi yansıtır. Böyle bir bakışın altında yatan etmen ise, -ism (izm) ad sonekinin kökenine dair vurguda yatmaktadır. Latince kök olarak *isma*, *ismos*, *ismus* kökünden gelen –ism (izm) isim soneki;

1 a: edim/eylem (act), pratik, süreç (*criticism*, *eleştiricilik*); b: (belirli) bir kişi ya da şeyin (thing) karakteristik eylem/hareket ya da davranış biçimi (*animalism*: hayvanilik (hayvanda insan ruhunun bulunmasına dair inanç/eylem)); c: (belirli) bir özellik temeline dayalı önyargı ya da ayrımcılık (*racism*: ırkçılık, *sexism*: cinsiyetçilik, cinsel ayrımcılık)

2 a: doktrin, teori/kuram, din (*Buddhism*: Budizm); b: bir sistem ya da kurallar manzumesine bağlılık (*stoicism*: stoacılık). (Merriam-Webster)

Multiculturalism, bir toplumda farklı kültürlerin bir arada yaşamasını onaylayan bir “tanınma politikası”nı yansıtır, bir tavır barındırıyor, dolayısıyla “gerçekçilik” (realism) ya da “öznellik” (subjectivism) gibi sözcüklerle aynı aileden. (Akaş, 2010: 5)

Tüm bu açıklamalar bağlamında bu makalede *çokkültürlülük*, toplumların çokkültürlü olma durumuna atıf için, *çokkültürcülük* ise bir politika, süreç hatta bir doktrin anlamında kullanılacaktır.

²Milena Doytcheva’nın kitabını tercüme edenin kitabı “Çokkültürlülük” olarak çevirmesine rağmen, aslında Doytcheva siyasal bir proje olarak kavrama atıfta bulunur ve bu şekilde anlamlandırır. Bu bağlamda, Doytcheva’dan yapılan alıntılarda (cülük) ad son eki, bu projeyi imlemek için kullanılacaktır. Çokkültürlülük olarak yapılan atıflar ise, toplumun/toplumların çokkültürlü olmasına/olma durumuna tekabül edecektir.

³Fakat, burada dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Avrupa’da sonradan gelen göçmenleri ilk göçmenlerden ayırt etmek için dilsel anlamda küçük bir oynama yapılmıştır. Bu konuda Hollanda’daki Müslüman göçmen kodlaması örneği konuyu açıklar mahiyettedir: “‘Müslüman’ teriminin eski Hollanda sömürgeleri olan Surinam ve Endonezya kökenlilerden son dönemde göç eden Akdeniz kökenlileri ayırt etmek için bir kodlama sözcüğü olarak kullanılması ile daha da desteklenmiştir. İlkinde de çok sayıda Müslüman olsa da, daha çok ikincisinden “Müslüman göçmenler” olarak bahsedilmektedir. Bunları dinlerine göre adlandırmak, eski sömürgelerine oranla Hollandalı olmaktan daha uzak olduklarına dair yargıyı azatlamayı sağlayabilir, böylece herhangi bir çatışma durumunda sıkıntılar azaltılabilecektir.” (Baumann, 2006: 24, not.2)

Kaynakça

- Akaş, C. (2010). Terimler Hakkında. haz. Amy Gutmann, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aktay, Y. (2003). Küreselleşme ve Çokkültürlülük. *Tezkire*, 35, Kasım/Aralık, 1-20.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baumann, G. (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Boguslaw, R. (2000). Liberalism/Conservatism. *Encyclopedia of Sociology /* Edgar F. Borgatta, editor-in-chief, Rhonda Montgomery, managing editor.—2nd ed., Macmillan Reference USA.
- Canatan, K. (2009). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *The Journal of International Social Research*, 2/6 Winter, 80-97.
- Doytcheva, M. (2009). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2009). *Küçük Yerler Derin Mevzular*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Hoffman, J. (2006) Liberalism, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, General Ed. Bryan S. Turner, Cambridge: Cambridge University Press,.
- Keyman, E. F. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kloby, G. (2008). Communitarianism. *Encyclopedia of Social Problems V. 1*. Ed. Vincent N. Parrillo, California: SAGE Publications, Inc.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Maalouf, A. (2000). *Ölümcül Kimlikler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Merriam-Webster's Dictionary of English.

- John, N. (2009). The Right to Belfast City Centre: From Ethnocracy to Liberal Multiculturalism?. *Political Geography*, 28, 132–141.
- Parekh, B. (2002). *Rethinking Multiculturalism, Cultural Diversity and Political Theory*. London: Macmillan Press.
- Sarıbay, A. Y. (1998). “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yay., Ankara.
- Schnapper, D, (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Taylor, C. (2010). Tanınma Politikası. haz. Amy Gutmann, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Thakur, R. (1982). Liberalism, Democracy, and Development: Philosophical Dilemmas in Third World Politics. *Political Studies*. Vol. XXX, No. 3, pp. 333-349.
- Touraine, A. (2000). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2007). *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vatandaş, C. (2001). Çokkültürlü Yapıda Ulusal/Etnik Kimlikler (Kanada Örneği). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III, S. 2, Aralık, 101-115.

